

України до них належали жири, цукор, крупи, м'ясні та рибні продукти, господарче мило, тютюнові вироби, сіль і сірники. Всупереч масовому сподіванню, ціни на значну частину товарів, у тому числі на одяг, взуття, трикотажні вироби, значно збільшилися в порівнянні з пайковими. Ціни на продовольчі товари були в цілому вищими за довоєнні і, за виключенням необхідного мінімуму, недоступними для більшості населення.

Не дивлячись на те, що реформа скоротила обсяг наявних коштів у населення, з її допомогою так і не вдалося ліквідувати диспропорцію між попитом і пропозицією. До того ж, одним з найбільш дефіцитних товарів став хліб.

Зовсім іншу емоційну реакцію викликали повоєнні зниження цін. Вони до цього часу залишилися в пам'яті старшого покоління як турбота влади про народ. Перше зниження відбулося в 1948 р. і до 1954 р. проводилося щорічно. Як правило, про зниження цін населення сповіщалося задовго до його проведення. В магазинах з'являлися яскраві оголошення і плакати, що запрошували покупців на розпродаж. На підприємствах влаштовувалися мітинги, на яких трудящі дякували партії, уряду і особисто Сталіну за турботу про країну та її жителів. Реально ціни знижувалися всього на кілька відсотків, але пропагандистські наслідки цього заходу досягали куди більших розмірів.

Таким чином, можна зробити висновок, що матеріальне становище міського населення і, як наслідок, його купівельна спроможність у повоєнні роки були незадовільними. Заробітної плати більшості міських жителів не вистачало навіть для того, щоб удосталь поїсти, не кажучи вже про придбання одягу, взуття чи товарів культурного та побутового призначення, які, до того ж, були ще вкрай дефіцитними.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ковпак Л. Соціально-побутові умови життя населення в II-й половині XX ст.. (1945-2000 рр.). – К., 2003. – 250 с.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГО України.). – Ф.1. – Оп.23. – Спр.3581. – 196 арк.
3. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4871. – 223 арк.
4. Голод 1946-1947 рр. В Україні: Причини і наслідки. – Київ-Нью-Йорк, 1998. – 375 с.
5. Державний архів Донецької області. – Ф.326. – Оп.2. – Спр.1104. – 102 арк.
6. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.30. – Спр.356. – 16 арк.
7. Державний архів Київської області. – Ф. р-880. – Оп.11. – Спр.1317. – 295 арк.
8. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.30. – Спр.3491. – 234 арк.
9. Державний архів Донецької області. – Ф.326. – Оп.7. – Спр.422. – 207 арк.

Исайника Е.Д. ПРОБЛЕМЫ СНАБЖЕНИЯ И ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТЬ ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1945-1955 гг.).

В статье проанализированы продовольственные проблемы и материальное положение городского населения Украины в 1945-1955 гг. Особое внимание обращено на соотношение уровня заработной платы и покупательной способности населения.

Ключевые слова: снабжение, материальное положение, карточная система, бескарточная торговля, денежная реформа, послевоенные снижения цен.

Isaykina O.D. PROBLEMS SUPPLY AND SOLVENT OF URBAN POPULATION OF UKRAINE DURING THE POST-WAR PERIOD (1945-1955).

In the article of process the provisions problems and material well-being of urban population of Ukraine in 1945-1955. The particular pay attention to correlation in the equal wages pl and purchasing power population.

Clue words: supply, material well-being, card system, without card system, money reform, post-war lowering prices.

УДК 94(477) «19»: 304.4:728.4

І.М. Романюк

СІЛЬСЬКІ КЛУБИ УКРАЇНИ В 1950-х – СЕРЕДИНИ 60-х рр. XX ст.: НАРОСТАННЯ КРИЗИ

.....
У статті подано короткий аналіз різнопланової діяльності сільських клубних установ в 50-х – середині 60-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: культура, село, клубні установи, дозвілля.

У сучасних умовах, коли культура, а особливо на селі, переживає не найкращі часи, ми все частіше повертаємось до тих сторінок вітчизняної історії, які у цьому контексті заслуговують на найбільшу увагу. Саме до таких, на нашу думку, належать різноманітні аспекти культурно-освітнього процесу в українському селі 50-х – середині 60-х рр. ХХ ст. Виходячи з цього, можна констатувати, що вказана проблема є досить актуальною і представляє собою значний науковий інтерес.

До тих чи інших її сюжетів зверталось в своїх працях немало дослідників. Питання культурно-масової роботи на селі висвітлювалися на сторінках спеціалізованих періодичних видань: «Культосвітня робота», «Культурне життя», «Радянська культура», «Соціалістична культура» та інших.

На сучасному етапі вказану проблему висвітлено в роботах цілого ряду істориків [1-4].

Однак розвиток нових форм масової культури на селі у досліджуваний період ще не зайшов належного вивчення в працях дослідників. Це питання потребує більш детального висвітлення і розгляду як в окремих, так і колективних дослідженнях.

Основою даного дослідження стали, насамперед, матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), а також Державного архіву Вінницької області. Метою статті є аналіз різнопланової діяльності сільських клубів та будинків культури України в 50-х – середині 60-х рр. ХХ ст.

Складні суперечливі процеси в соціально-економічній і духовній сферах суспільства на межі 50-х – середині 60-х рр., виявили необхідність якісних змін у діяльності сільських клубів. Нова економічна ситуація вимагала перегляду їх ролі, функцій і значення, переосмислення вкорінених стереотипів, сформованих традиційних напрямів та форм роботи. Однак назрілі кардинальні перетворення в цій галузі так і не були здійснені.

У 50-ті – середині 60-х рр. робота сільських клубних установ України будувалась у відповідності з політико-ідеологічними настановами, а не з метою задоволення духовних потреб людини.

Під тиском владних структур діяльність клубів була сконцентрована на вузьких напрямках, підлягала нестримній ідеології. Інформаційна сторона переважала над творчою, а кількість проведених різноманітних заходів вважалась одним з основних критеріїв роботи.

Однією із поширених форм культурно-освітньої роботи на селі були різноманітні гуртки, що створювались при клубах з урахуванням інтересів колгоспників. Заняття в них, як і вся клубна робота, проводились безкоштовно. Основною метою гуртків було поглиблення масово-політичної роботи і більш повне задоволення різноманітних духовних запитів сільського населення. Про різноманітність гурткової роботи та участь у ній сільського населення говорять цифри. Загалом по Україні в сільській місцевості при клубах і будинках культури на початку 1950-х рр. діяло 67 тисяч гуртків, якими було охоплено 1 млн. 20 тис. учасників, з них 42,7 тис. гуртків художньої самодіяльності [5, арк. 15].

Заняття в гуртках, з одного боку, могли б зацікавити десятки, сотні сільських жителів, а з іншого боку, вони не могли проводитись у багатьох сільських клубах через те, що не було створено для цього елементарних умов.

Щоб хоч якось виправити скрутне становище зі станом художньої самодіяльності на селі, з травня 1956 р. розпочали свою роботу 6-місячні курси підготовки керівників художньої самодіяльності на базі музичних шкіл та музичних училищ, культосвітніх технікумів, а також при обласних будинках народної творчості, при районних будинках культури, де працювали кваліфіковані керівники гуртків з вищою або середньо спеціальною освітою. Підготовка кадрів проводилася, переважно, за рахунок коштів колгоспів, а також, у деякій мірі, і за рахунок профспілкових коштів.

Станом на 1 жовтня 1957 р. було підготовлено в республіці 6 765 керівників гуртків [3, арк. 104], з них 805 – керівників хорових колективів, 915 – оркестрів духовних інструментів, 1 059 – баяністів-хормейстрів, 3295 – баяністів [6, арк. 105].

Протягом 1956-1960-х рр. на таких курсах у Вінницькій області було підготовлено 973 баяністів-хормейстрів та керівників духовних оркестрів [7, арк. 1]. Але загалом вжитих заходів було недостатньо для змістовного відпочинку жителів села. Фахівці і молодь покидали

.....
неперспективні в економічному та культурному відношенні села, забираючи з собою жаль і смуток, народні традиції, яким так мало знаходилося місця в умовах міського життя.

На середину 50-х рр. більш чітко визначилась структура та тематика гурткової роботи. Найбільш масовими в той період були музичні (хорові) та драматичні гуртки, членами яких були люди різних професій.

У 1957 р. при клубах діяли 71 тисяча сільських хорових, музично-драматичних гуртків, в яких було записано близько 1 млн. осіб [6, арк. 1]. Гурткова робота не втрачала своєї привабливості, особливо для молоді, яка складала основний контингент гуртківців при сільських клубах і хатах-читальнях.

17 липня 1959 р. ЦК Компартії України прийняв постанову «Про підготовку масових кадрів художньої самодіяльності», згідно якої до 1965 р. планувалось підготувати близько 30-ти тис. керівників гуртків художньої самодіяльності. Але план з року в рік не виконувався. За 3 роки, 1959-1962, по всій Україні було підготовлено лише 7117 чоловік [8, арк. 264].

Відсутність достатньої кількості фахівців створювала серйозні труднощі для подальшого розвитку художньої самодіяльності. Тому у багатьох клубах були фактично відсутні гуртки художньої самодіяльності з основних жанрів. Станом на 1 січня 1965 р. в республіці з 17 022 держаних культосвітніх установ на селі, 2 757 (16%) не мали хорових, 9 439 (55%) музичних, 5 723 (33%) танцювальних гуртків. У кожній республіці кількість клубних установ, які не мали власних музичних колективів, перевищувала 30%. А в Житомирській, Полтавській, Київській, Кіровоградській, Черкаській, Дніпропетровській, Чернігівській, Тернопільській, Сумській, Харківській, Львівській, Хмельницькій, Херсонській, Ровенській таких закладів нараховувалось від 47 до 67%, у Закарпатській, Луганській, Івано-Франківській областях – до 72% [9, арк. 23].

Особливо відставали такі напрями художньої самодіяльності, як хореографія, організація оркестрів народних інструментів. Здебільшого на низькому рівні здійснювались постановки п'єс драмгуртками сільських клубів. Водночас, протягом п'яти років (1960-1965) роботи курсів на ці напрями колгоспи майже не посилали людей для навчання [10, арк. 19].

Втручання місцевих владних структур, суспільних організацій у роботу клубних установ, введення обмежень і заборон, встановлення жорстких стандартів роботи, довільне тлумачення функцій не дозволяли сільським клубам по-справжньому стати центрами дозвілля і спілкування людей. Клуби були покликані відображати лише лінію партії, служити знаряддям проведення партійної політики в галузі культури, а не місцем реалізації творчих можливостей особистості, розкриття її духовного потенціалу та індивідуальності, це відштовхувало жителів від клубів, заставляючи шукати інші форми задоволення своїх культурних потреб.

Негативно впливав на якісний склад культосвітніх кадрів низький рівень оплати їх праці. Фахівці культосвітніх установ, у порівнянні зі спеціалістами сільського господарства, медичними працівниками, учителями та іншими категоріями сільської інтелігенції, були найбільш низькооплачуваною категорією. Взагалі було дуже важко знайти кваліфікованого працівника на таку мізерну зарплату. У середині 50-х рр. лише 17% від усіх працівників культосвітніх закладів українського села (враховуючи працівників районних і сільських будинків культури і клубів, сільських бібліотекарів тощо) мали лише середню спеціальну освіту.

Більшість керівників гуртків художньої самодіяльності, як і раніше, не мали спеціальної освіти. В Черкаській області на початку 60-х рр., наприклад, із 1 865 керівників гуртків тільки 27% мали спеціальну освіту, в Ровенській області лише 234 керівники з 2 045 мали культосвітню підготовку. Подібна картина спостерігалась і в Одеській, Київській, Миколаївській, Херсонській, Харківській, запорізькій областях [2, с. 178].

Убогість стану художньої самодіяльності в багатьох селах Козятинського, Погребищенського, Липовецького, Барського районів Вінницької області пояснювалась певною мірою також відсутністю тут кваліфікованих керівників гуртків. Не дивлячись на це, на курси з Барського, Калинівського, Козятинського районів не було направлено на курси по підготовці клубних спеціалістів жодної особи [10, арк. 18].

Високою залишалась плінність кадрів культосвітніх працівників. В окремих районах вона досягала 60-70%. Через низьку професійну підготовку більшість так званих спеціалістів клубної роботи на могли сприйняти змін у житті, сприяти творчому розвитку і самовдосконаленню.

Багато будинків культури і клубів мали слабку матеріальну базу, дуже гострою залишалась проблема їх комплектації обладнання. Звичайно, на селі діяли і такі заклади, які працювали творчо, нетрадиційно, з урахуванням культурних запитів населення. Однак їх було дуже мало і тримались вони, перш за все, на ентузіазмі самих культосвітніх працівників, захоплених своєю справою, перебуваючи в постійному творчому пошуку. Звичайно, вони не могли визначити стан культосвітньої сфери села, основних тенденцій її розвитку.

Аналізуючи наявність гуртків у клубах, їх діяльність, професійний рівень керівників гурткової роботи, необхідно окремо зупинитись на питанні достовірності статистичних даних за 50-60-ті рр., які стосувались діяльності гуртків. «Лукава» цифра статистики не обійшла й установ культури. Оскільки відомо, що на місцях до заповнення статистичних звітів ставились без належної відповідальності, нерідко завищуючи показники, прикрашаючи стан справ і приховуючи труднощі та негативні моменти. Тому дані про чисельність учасників художньої самодіяльності були не завжди достовірні, нерідко, могли бути перекрученими, з приписками. Що стосується чисельності народних колективів, то ці показники більш надійні, оскільки в більшості випадків ними керували платні керівники. Звісно, що їм нараховувалось заробітна плата, яка контролювалась фінансовими органами, й відповідальність за звітні дані була більш сувора.

Звісно, проводились в окремих сільських клубах і оригінальні заходи: конкурси та цікаві вечори-зустрічі; працювали гуртки, було багато позитивних прикладів творчого ставлення до роботи, проте, все це залишилось лише виключенням із правил. У клубах невеликих сіл культурний асортимент обмежувався танцями під радіолу і кінофільмами, які проводились нерегулярно. І якщо це могло хоч якось захопити молодь, то людям старшого віку не лишилось жодного вибору у формах культурного дозвілля.

Селяни не мали можливості користуватись тими культурними надбаннями, що міські жителі, тим більше, відвідувати театри, концерти, виставки тощо. Тому гуртки художньої самодіяльності створювали хоч якісь невеликі можливості для певного розвитку творчих задатків людської особистості. Тут відвідувач клубу переставав бути лише об'єктом пасивного сприйняття і «натаскування» його різноманітними науковими і політичними знаннями. У гуртках художньої самодіяльності створювались умови для виявлення індивідуальних творчих здібностей. Саме тому цю форму культосвітньої роботи найбільше любила сільська молодь. Загалом художня самодіяльність робила життя села емоційно багатшим та різноманітнішим.

Не багатьом господарствам вдалося досягти успіхів у здійсненні культурних програм на селі. В основному клуби вели самостійне життя, ізольоване і від того господарства, за яким рахувались, і від тих мешканців, яких повинні були «виховувати», навчати, розважати.

Пріоритетне місце в діяльності сільських клубів займала лекційна робота. Проводилась вона переважно штатними лекторами обласних і районних лекторських груп. У тематиці лекційної роботи переважали питання міжнародного становища, внутрішньої політики партії, окремі проблеми суспільно-політичного життя.

Якщо до середини 50-х рр. основний зміст лекцій визначався, головним чином, догматичним тлумаченням політичної історії, то після XX з'їзду партії вони стали більше наближатись до практичних завдань радянського будівництва. Такий поворот у спрямуванні політичної освіти був дуже необхідний, оскільки в попередні роки багато колгоспників стали по-своєму її ігнорувати. Не дивлячись на те, що більшість лекцій, що проводились у сільських клубах та бібліотеках, присвячувались власне суспільно-політичній тематиці, загальна кількість слухачів на них була все ж меншою, ніж на лекціях, присвячених іншим питанням. Метою потужного ідеологічного тиску на свідомість селянства було намагання обмежити його світогляд лише необхідністю ведення постійної і важкої боротьби з ворогами соціалізму, невпинного подолання різноманітних труднощів, які виникли. Цим режим прагнув привчати селян до усвідомлення того, що важке життя неминуче на певному етапі побудови світлого майбутнього.

Значне місце в роботі сільських клубних закладів займали форми, породжені атмосферою культу особи Сталіна. Так, сільські жителі, у тому числі і колгоспники всіх вікових категорій, проводили немало годин за безплідним вивченням біографій вождів, матеріалів з'їздів тощо. Це було обов'язковою складовою політичного навчання і вважалось важливим елементом політичної освіти та політичної культури. Усі ці документи, у більшості лише декларативні, примушували не тільки детально вивчати, але і брати сільськими жителями на віру й навіть завчити напам'ять. Механічне запам'ятовування й догматичне засвоєння такої

політичної грамоти не приносило ніякої користі пізнавальному світогляду селянства. До того ж, свідомість заповнювалась багатьма речами, які не мали місця в реальній дійсності.

Зрозуміло, що кількісні показники проведених лекцій створювали лише ілюзорну картинку роботи і здебільшого були завищені. Тематика лекцій була одноманітною, проходили вони нецікаво і не могли зацікавити слухачів, бо були далекі від проблем, які хвилювали людину.

Неувага держави до запитів культури, її залишкове фінансування, недостатнє зміцнення матеріальної бази, упущення в роботі з кадрами спричиняли наявність суттєвих недоліків у сфері культури села. Сільські культурно-освітні заклади підпорядковували свою діяльність питанням пропаганди політичної і трудової активності трудящих, агітації за дострокове виконання планів, якість роботи здебільшого визначалась кількістю оформлених стендів та звітністю, де все подавалось у рожевих тонах.

Споживацьке ставлення до села, його господарства і жителів, продовжувало особливі принципи державної політики в галузі культури. Головним критерієм при розподілі матеріальних і фінансових благ держава вважала виробничі показники колгоспів і радгоспів. Робота ж сільських клубних закладів будувалась у відповідності з політично-ідеологічними установками, а не з метою задоволення духовних потреб людини.

У результаті, діяльність сільських клубів усе більше віддалялась від жителів, їх культурних запитів та потреб, неадекватно відображала процеси суспільного розвитку. По суті, вони були замкнутими, відокремленими державними установами, а не самодіяльними, самокерованими центрами, які б об'єднували людей на основі спільних інтересів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рибак І. Соціально-побутова інфраструктура українського села. – Кам'янець-Подільський: Абетка, - 2000. – 304 с.
2. Романюк І. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття. –Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
3. Падалка С. Сільське господарство України в другій половині 60-х рр. ХХ століття. – К. -1995. – 233 с.
4. Панченко П., Шмарчук В. Аграрна історія України: 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Товариство «Знання», КОО, 2000. - 324с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі: ЦДАВО України). – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.34. -24 арк.
6. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.114. - 188 арк.
7. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.9. – Спр.456. - 122 арк.
8. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.260. - 338 арк.
9. ЦДАВО України. – Ф.5116. – Оп.8. – Спр.280. - 71 арк.
10. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф.4971. – Оп.8. – Спр.20. -69 арк.

Романюк І.М. СЕЛЬСКИЕ КЛУБЫ УКРАИНЫ В 1950-е – СЕРЕДИНЫ 60-х гг. ХХ в.: НАРАСТАНИЕ КРИЗИСА

В статье дан краткий анализ разноплановой деятельности сельских клубных заведений в 50-е – середине 60-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: село, клубные заведения, досуг, культура.

Romaniuk I.M. VILLAGE CLUBS OF UKRAINE IN 1950-s – THE MIDDLE OF THE 60-s years of the XX-the century: GROWTH OF THE CRISIS

The article analyses the activity of the village clubs in the 50-s – the middle of the 60-s years of the XX-the century.

Key words: village, clubs, leisure, culture.

УДК 94(477) «1950/1960»(045)

В.Ф. Лисак

СВЯТКОВА БУДЕННІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН У 1950–1960-ті рр.

Розглядається святкова буденність українських селян як складова повсякденного життя 1950–1960-х рр. Проаналізувавши різноманітні форми святкової буденності, такі, як загальнодержавні, сімейні та релігійні свята, автор дійшов висновку, що в суспільстві